

ВИХРА ПАВЛОВА*
**ХРОНОПОЛИТИКАТА КАТО БАЗА ЗА КОНСТРУКТИВНА
ПОЛИТИЧЕСКА ДЕЙНОСТ В ИЗГРАЖДАНЕ НА НОВИ ФОРМИ НА
ПОЛИТИЧЕСКА ОРГАНИЗАЦИЯ**

Abstract: Chronopolitics as a basis for constructive political activity in building new forms of political organization

The article considers the development of one new direction in the political science – chronopolitics, studying the political time and its structurally-spatial features. Its conceptual foundations are placed in the '70s, the twentieth century in the world-system theory of I. Wallerstein, that a „long cycle“ of G. Modelski, which appears the conceptual base of contemporary geopolitical research. Attention is paid to the relationship between the two sciences (chronopolitics and geopolitics) as complementary theoretical and applied plan.

Keywords: chronopolitics, long-cycles, global leadership, bifurcation, time-space, chronotope political model, geopolitics.

Хронополитиката е ново направление в политическите науки, все още хетерогенно в предметно-съдържателен план. Основите му са поставени през 70-те години на ХХ в. с нарастване на кризисните явления както във вътрешен за САЩ и страните от Западна Европа план (събитията от 1968 г.), така и на международната арена (войната във Виетнам, нефтената криза). Това е и първият етап на т.н. „завръщане на геополитиката“, когато за първи път (след 1945 г.) терминът отново влиза в употреба. На този исторически фон се раждат хронополитическите концепции в свят-системните теории на И. Уолърстейн, А. Г. Франк, Т. Холл и др. и тези за „дългите цикли“ на Дж. Моделски, Дж. Голдстейн, създаващи основа за изследване на глобалната политическа динамика и трансформациите в световната политическа система.

Заплахата от катастрофа и изчерпване на пространството стимулират в общественото съзнание обрат – към търсене на времето, собственото минало, не само в настоящето, но и в бъдещето. Като компенсация на двата процеса: усвояване на планетарното пространство и разпространение на универсалистките западно-центрични идеи се възраждат идеите за историчност и цялостност на света; възвръща се историята в социалните науки, социално-историческите изследвания започват да се провеждат на наддисциплинарно ниво, за което отдавна призовават Ф. Бродел и И. Уолърстейн (Валлерстайн 1998: 186).

„Изследванията на времето на световната политика са призвани преди всичко от необходимостта да се разберат промените в съвременния политически космос, посочва Чихарев, – не само тези в съотношението на силите (като преходите от биполярност към монополярност и от монополярност към многополярност), но и структурата, морфологическите изменения на международната система“ (Чихарев 2003: 55).

* Гл. ас. в ИИОЗ, БАН. Email: vihra@gyuvetch.bg

Понятието хронополитика е въведено от френския архитект П. Вирилио, който изучава връзката на урбанизацията, технологиите и ускорението на политическите процеси. Под „политически процес“ се разбира „разгръщане на политиката във времето и пространството във вид на последователни действия и взаимодействия,“ което отразява динамичния характер на политиката и нейните изменения, определяни като „политическа динамика“ (Баранов 2004: 7).

През 90-те години хронополитиката заема значително място в изследователското поле на руските учени А. Панарин, И. Чихарев, М. Илин, В. Цамбургски и др., но всеки от тях набляга на различни характеристики на политическото време и определя по свой начин предметното ѝ поле.

Всички обаче споделят тезата, че днес без отчет на фактора време е невъзможно да се гради ефективна политика и рационално да се организира управлението на обществото. Външната политика, осъществявана на основата на геополитиката, на нейните понятия и методология, не води до положителни решения и промени. Светът не може повече да се разширява количествено. Пространствената ограниченост предполага използване на други характеристики – времеви. В края на ХХ в. световната система встъпва в кризисен, критичен период, определян като „състояние на бифуркация“, което на езика на математиката означава, че едновременно съществуват *множество решения*, описващи състоянието на мир-системните уравнения, а краткосрочните перспективи като следствие се оказват принципно *непредсказуеми*. Но именно от такова състояние се ражда някакъв нов ред, абсолютно неопределен (невъзможно е да предскажем какъв ще бъде), но зависещ от маса обстоятелства (дори незначителни въздействия могат да имат кардинално значение за системата, намираща се в състояние на криза) (Валлерстайн 2004: 79). Имено в такива периоди категорията „политическо време“ придобива реално значение и хронополитиката може да стане база за конструктивна политическа дейност в изграждане на нови форми на политическа организация на глобално ниво (Чихарев 2003: 55).

На Дж. Моделски принадлежат първите научни трактовки на хронополитиката. Времето измерение на световния политически процес в неговите работи е отразено с концепцията за „дългите цикли“, представляващи закономерности при смяната на явленията („циклите на лидерството“) в геополитиката в рамките на четири фази (първи две са подготвителни, третата е „фаза на макрорешенията-глобална война“). Най-големите конфликти в този период според Моделски, са между защитаващите се клъстери от автономни държави и композиции от имперски (сухопътни) сили – „челинджъри“. Дългите вълни се вменват в още по-мощни цикли, наречени от него „глобална политическа еволюция“ – смяна на държавата-хегемон и заедно с това смяна на стария ред и поемане на отговорност за решение на нови глобални проблеми – фаза на изпълнение (четвърта фаза) (Modelski 2005: 195–196, 199–200).

Новият претендент за хегемонистично лидерство трябва да отговаря на четири решаващи условия: политико-стратегическа организация с глобален радиус на действие; водеща икономика; открито общество; чувствителност по отношение на глобалните проблеми. Такива качества са присъщи на морските държави (но не е задължително това да е така и в бъдеще). Четирите фази на дългия цикъл отразяват темпоралната (или диахронична) страна на глобалния политически процес. Условията и тяхната реализация отразяват пространствената – разгръщат се в пространството (самият четирифазов процес на „отбор“ на нов глобален лидер се развива в четири измерения: три спатиални – наляво-надясно; нагоре-надолу, напред-назад и едно темпорално (във времето). Всички значими параметри на процеса могат да бъдат установени и описани по пътя на съотнасянето им с тези измерения. Условно можем да ги отъждествим с икономическата, политическата, обществена и културна страна на социалното пространство-време (Modelski 1987: 12–13, 16, 19).

Дългите цикли ни показват как глобалната политика функционира във времето (Modelski 1987: 3). Американският политолог смята, че хронополитиката може да е биде инструмент за отделяне на фазите на световния политически процес и провеждане на политика, съответстваща на тези фази.

В новите хронополитически концепции времето отразява не толкова количествените, колкото качествените характеристики на политическия процес.

Според А. Цамбурски терминът „хронополитика“ възниква по аналогия с геополитиката, но за разлика от геополитиката хронополитиката (доколкото съществува като област в академичните изследвания, а не като политическо проектиране), е по-близо до политическата география (Чихарев 2003: 50–51). Тази „аналогия“ има основания, въпреки че „подчиняването“ на хронополитиката на геополитиката или разглеждането ѝ като нейно „допълнение“ или приложение често е критикувано (от същия автор – А. Чихарев).

А. Панарин намира „доста своеобразни отношения“ между хронополитиката, която според него е свързана с властово проектиране, разпределение и преразпределение на общественото време, и геополитиката, осъществяваща аналогични операции по отношение на пространството. Геополитическата доминанта, свързана с преразпределяне на пространството, настъпва тогава когато хронополитиката, насочена към ефективно проектиране на бъдещо, „претърпя фиаско“. Това води до обезценяване на времето спрямо пространството. Думата хронополитика е свързана с интензивно развитие, а геополитика – с екстензивно развитие – смята руският философ. Но идва момент, когато на човечеството може да се предложи нов проект за бъдещето, да му се върне вярата в историята, което означава да се предотврати изкушението от ново геополитическо преразпределяне на света (Панарин 2000: 15–16).

Тези „своеобразни отношения“ всъщност са описани от П. Вирилио, който свързва геополитиката със стратегическата ценност на територията, докато хронополитиката се асоциира с ценността на времето.

Той въвежда две понятия за война: „тотална“ и „чиста“. Тоталната война – това е война без граници в пространството. Нейното начало е поставено още с образуването на националните държави и (обезпечаващата сигурността им) военната промишленост. Тоталната война е наследена от „чистата война“ – понятие, което той използва за ядреното съдържане. „Увековечаването на войната“ – това е което той нарича „Чиста война“ (Virilio 1983: 92). С други думи, „тоталната“ война – това е война навсякъде, а „чистата война“ – война завинаги (в името на мира).

Според Вирилио от концепцията за „чистата война“ пряко произтича необходимостта от упадък на геополитиката, нейното отстъпване на втори план пред хронополитиката. Френският учен акцентира върху ролята на технологиите, ускоряващи времето и компресиращи пространството. С увеличаване на значимостта на последните пространството губи своята ценност. В противовес на „геополитическата екстензивност“, постоянно се увеличава ролята на „трансполитическата интензивност“, което силно допринася за упадъка на държавата като териториално единство (Virilio 1991: 92). Войната в реалното време стеснява войната в реалното географско пространство и вече не обуславя историята на хората и народите (Virilio 1994: 206).

Ако в пространството основен обект се явява тялото, то във времето такъв се явява *скоростта*. Скоростта е и обект, и средство за водене на нови войни.

Стратегическата ценност на безместността на времето остава на втори план ценността на мястото. Пространство-времето на чистата война – това е такъв стратегически ред, при който *насилието на скоростта* се превръща в закон, управляващ и съдбата на света, и неговите вектори. „Ние вече не населяваме „статично място“, смята Вирилио, – ние населяваме пространство, непрекъснато променящо се във времето. В такъв случай геополитиката не изчезва, но престава да бъде в центъра, в ядрото на военната машина¹, подчиняваща реда на скоростта (...) Колкото повече се увеличава скоростта, толкова по-бързо намалява свободата“ (Virilio 1986: 142).

М. Илин определя хронополитиката като „знание (учение) за съществуването на политическите общества в определено качествено време“; като още неоткрит, но необходим елемент в „периодическата таблица“ на политическите науки, разположен между геополитиката, от една страна, и глобалистиката и футурологията, от друга (Ильин: 2015: 128–129). Според него политиката съществува само във времето. При това самото политическо

¹ Под „войни“ и „военна машина“ Вирилио визира съвременните войни – хибридни, информационни, кибер войни и т.н. и съответно новите технологии, използвани за реализацията им, включително политическите (цветни революции, управляем хаос и т.н.).

време е многолико. Една е неговата логика, когато следим за хода на дебатите и гледаме часовника си, друга, когато си припомним и преосмисляме повратните моменти и вектори на политическите промени, трета, когато се налага да оценяваме сложността на политическите системи и институции и мислено да обобщаваме натрупания потенциал, пресъздавайки пътища за развитие (Русакова, Фатихов 2011: 125).

А. Василенко я разглежда от гледна точка на цивилизационния анализ и в контекста на социокултурното време: „В диалога на цивилизациите няма единно за всички пространства време и това поражда един от драматичните парадокси на *класическата хронополитика*: колкото по-бавна времева ритмика има цивилизацията, толкова по-голяма е вероятността нейното традиционно политическо пространство да започне да се съкращава под влияние на инвазията на по-динамични култури“ (Василенко 2010). Под „класическа хронополитика“ Василенко има предвид „доброто старо (историческо) време“. Социокултурното време обезпечавя определени рамки за всеки тип човешка дейност – политическа, икономическа и социална. Заедно с това всеки от тези видове дейност притежава собствена, различна от останалите времева матрица (пак там).

Алексей Милер, цитиран от Русакова и Фатихов, извежда следните основни характеристики на политическото време: 1) скорост на политическите изменения и преобразувания; 2) конфигурация на процесуалните политически ритми (линейни, циклични и вълнови политически процеси); 3) политическа синхронност и диахронност; 4) дискретност на политическото време (събитийност, етапност, периодичност); 5) продължителност на съществуването на политическите организми, институти, системи; 6) вероятностно-алтернативен сценариеен характер на политическото бъдеще; 7) дифузия на образите на историко-политическото минало в политическия процес на съвременността (предметна област на историческата политика) (Русакова, Фатихов 2011: 125).

От изложените трактовки се подразбира, че като специфичен отрасъл на политическите науки хронополитиката предполага изучаване на широк кръг проблеми: онтологичните характеристики на политическото време; възприятието на историческото време в политиката; изграждането на теоретични модели за развитието на световната политика и т.н., откъдето предметното ѝ поле е много близко до това на геополитиката и също толкова широко. Връзката между двете науки е очевидна, защото времето и пространството като ключови категории (в двете науки) са неразривно свързани помежду си, но това не означава, че едната дисциплина е подчинена на другата. Геополитиката и хронополитиката са всъщност два ракурса на един общ проблем, а именно зараждането, развитието и (понякога) угасването на определени тенденции в определено време и пространство, които са значими за съседни пространства и остават такива и в други времена (периоди). Разликата е, че ако геополитиката (все още) се явява проециране на политическа воля върху географското пространство, то хронополитиката търси

основания за политическата дейност преди всичко в нейната съвременност от гледна точка на историко-политическите обстоятелства. Освен това проектирането при нея се разглежда като интензивно – като оптимизация, усъвършенстване на политическите институции, докато в геополитиката под политическото развитие се разбира по-скоро ресурсно и идеологическо „презареждане“ на политическите структури (с цел съхранение на съществуващия ред²), което не отговаря на съвременните реалности и предизвикателства.

Достиженията и на двете направления могат да бъдат синтезирани в една наука – геохронополитика, в която да бъдат обединени евристичният потенциал на геополитиката с възможностите на хронополитическата типология, защото разнообразните параметри на политическото време се разглеждат от позицията на съответстващите структурно-пространствени характеристики на политическите процеси. По този начин се образуват различни моделни образи на политическото време-пространство (наричано също „политически хронотоп“), като напр. модел на ситуативния политически хронотоп; етапно-постъпателен модел; циклично-динамичен модел; геополитически трансформативен модел на политическото време-пространство и др. Чихарев дори смята, че има и възможност геополитиката да се включи в хронополитическата перспектива, в резултат от което да се постигне трансформация на начина, по който се възприемат политиката и политическото действие от геополитиката (Чихарев 2003: 56). Според него ключовата задача на настоящия етап на развитие на хронополитиката е съпоставянето ѝ с геополитиката като допълващи се алтернативни представи за измеренията, в които съществува политическата действителност. Тази задача е обусловена именно от неразривната връзка на двата елемента (пространство и време), обединени в пространствено-времевия континуум.

Въпреки различията в гледните точки усилията на разгледаните автори все пак оформят *методологическата база* на хронополитическите изследвания. В опита си да синтезира последните И. Чихарев отделя три „пласта“ знания за времето и политиката, образували се към момента:

Време на политиката: Група въпроси, свързани със спецификата на политическата изменчивост, с вътрешната логика на политическите трансформации и изграждане на еволюционна морфология на политиката. На това ниво особено място заемат политико-философските знания за онтологи-

² Това особено личи в приложната геополитика и в изследванията и прогнозите на експертно ниво предимно в рамките на водещите аналитични центрове (т.нар. „фабрики на мисълта“) и трудовете на видни експерти като Бжежински, Фридман, Каплан и др., при които в качеството си на основен метод за прогнозиране на бъдещето се явява линейната екстраполация (пренасяне на тенденции от настоящето в бъдещето), в резултат от което при цялата „алтернативност“ на предложените сценарии всъщност се цели съхранение на статуквото.

ческите свойства на политическия хронотоп и неговото отношение с време-пространствата на други форми на движение на материята.

Политика на времето. Комплекс от въпроси, касаещи управлението на времето, съотношенията на социалното развитие и политическите промени, създаване на нови институти, разработване на съвременни курсове и стратегии за развитие, иновационни и проактивни политтехнологии.

Времето в политиката. Това е най-големият, разнороден и противоречив пласт, обединяващ студии по проблемите на социалното, историческото и юридическото време, макросоциалното (в т. ч. глобализационното) и тяхната динамика, социално-психологическото възприятие на времето, ролята на историческото съзнание в политиката (политическите оценки на историческите събития).

Към конкуриращите се изследователски програми, обследващи последния пласт, водещи са свят-системният анализ и косвено свързаните с него теории на взаимозависимостта. „Ядрото“ тук са концепциите на Ф. Бродел и И. Уолърстейн (за „пространство-времевите реалности“ (Time-Space realities³).

Към тях руският политолог прибавя следните шест концептуални блока:

1. *Собствената изменчивост на политиката*, различна от хода на социалните и природните (физически) процеси. Аргументът му е, че при цялата очевидност на глобализационните процеси в икономиката и социеталната сфера, глобализацията на политиката (към 2005 г.) протича доста противоречиво и в редица случаи тя е под съмнение. Проблематични са позитивните социални промени, доколкото глобалното икономическо и социално пространство остават нерегулируеми. Това не означава, разбира се, отказ от „коеволюционната“ парадигма в изследванията на политическата изменчивост, но за да не се разтвори в междудисциплинарния синтез, хронополитиката е длъжна според него да се концентрира върху ендегенните (вътрешните) фактори на политическата динамика.

2. *Мащабът на политическите промени* – понятие, явяващо се ключово в хронополитиката. Водещи тук са концепциите на Бродел, Уолърстейн, Илин, но Чихарев отхвърля синергетичния елемент в тях (по-точно еволюцията на самоорганизиращите се системи, спираловидното им развитие).

³ Според Уолърстейн всяко време има съответстващо му пространство, и всяко пространство има свое време. Определени типове времена и пространства вървят заедно. Затова времето и пространството се явяват не две отделни категории, а една, която той нарича „време-пространство“ (Time-Space). Уолърстейн извежда пет вида време-пространства: 1) събитийно (episodic) – геополитическо; 2) циклично-идеологическо; 3) структурно; 4) безкрайно (eternal) и 5) *трансформационно време-пространство* – продължителен и бавен процес на трансформация на световната система, нейните подсистеми и техните структури (Валлерстейн, И. Реалии откритого пространства-времени: к пониманию нашей исторической системы. Архив философии истории. НГУ Философский факультет.

<http://www.nsu.ru/filf/rpha/papers/period/walspace-w.htm>. Посетен на 12. 03. 2017; Wallerstein, I. World-Systems Analysis. Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS). <http://www.eolss.net/ebooks/sample%20chapters/c04/e6-94-01.pdf>. Посетен 12. 03. 2017).

Според него „мащабността“ означава, че днес качествените промени претърпяват форма на политически организации, *устойчиво съществуващи в продължителен период от време*. Аргументът е, че пред очите ни днес се трансформират националните държави, както и междудържавната система, действаща в течение на последните няколко столетия. Дори популяризаторът на термина „хронополитика“ – потмодернистът П. Вирилио – говори за ключовата роля на мегаполисите в съвременния политически процес и предлага да се обърнем към епохата на ранната модерност, Средновековието и дори Античността; активно се изучава значението на новия империализъм в световната политика, а също така се анализира феноменът *неотрибализъм*, което е показател не за еволюция, а по-скоро връщане към архаичната епоха на политическото развитие. От друга страна, концепциите за „мрежовата политика“ дават повод да се говори за смяна на фундаменталните принципи на политическата организация – за преход от йерархична структура към самоорганизация и хоризонтални връзки (Чихарев 2005: 24).

Важно значение има и *пространственият мащаб* на промените. Днешните политически изменения обхващат всички региони в света, при това на всички нива на световното политическо пространство. Това открива пред изследователите уникалната възможност да наблюдават общопланетарната политическа трансформация. Използването на окрупнените мащаби на политическия хронотоп позволява да се различи ново качествено състояние на политиката – „световна политика“. Под „*полития*“ се разбира „не абстрактен синергетичен ефект, а напълно осъзнато съгласуване на политиките на участниците в глобалната комуникация“ – изрично подчертава Чихарев (Чихарев 2005: 26).

Съществени предизвикателства пред хронополитиката се явяват и разгърналите се в последните години дискусии за световната политика. Първият проблем в тях касае преодоляването на *презентисткото* виждане за последната, привнесено от либералните ѝ интерпретации. Определението за световна политика като „характеристика на международните отношения на съвременен етап на тяхното развитие“ е признато като недостатъчно и е коригирано чрез подчертаване на мащаба и многостепенността на произтичащите днес трансформации. Разглежда се и въпросът за реконструкция на общата историко-политологична логика на развитието.

3. *Ритмите на промените*. Политическата ритмология, съсредоточена върху логиката на цикличните промени, също е неразделна част, съставляваща в съвременната хронополитика. Но главната разлика на хронополитическата ритмология от многочислените изследвания на циклите в историята е разглеждането на вълните на политическите промени *в рамките на съществуващите форми на политическа организация*. Определена ритмика е присъща на всички тези форми.

4. *Темпът на политическия процес*, вериабелността на новите форми на политическа организация. Възникващите днес политически системи имат малко общо с привичните твърди институционални форми. Те са „еластич-

ни“ и постоянно мутиращи, което в голяма степен се обяснява с агресивното въздействие на средата върху съвременната политика. В условията на динамичното социално, икономическо и технологично развитие политическите системи са длъжни да притежават висока степен на адаптивност и гъвкавост за обезпечение и поддръжка на перманентно възникващите иновационни промени като ключов фактор за глобална конкурентоспособност. Но те може и да се съпротивляват на техните въздействия. Именно за това към разгледаните дотук концепции се прибавят и тези за *политико-системните параметри* на хронополитиката. Приспособяването на политическите системи към съвременните изисквания е управленска задача. Динамизмът на съвременната политика се въплъщава както в организационните (транс)форми, така и в новите принципи на политическия мениджмънт, основан на постоянен мониторинг, event-анализи и „конструиране“ на събития.

5. *Динамиката на промените* в обкръжаващата среда. Интензивно се променя и социоприродната среда на политиката. Втората половина на ХХ в. е ознаменувана с безпрецедентно нарастване на темпа на социалните иновации. В същия период актуална става кризисната екодинамика. Политиката за развитие от епохата на „зрелия модерн“ е фокусирана върху разрешаването на задачи, свързани с индустриалния ръст, породил ред проблеми, сред които пролетаризация и маргинализация на огромни маси хора, социални конфликти, екологични кризи.

Съвременното разбиране за политика се различава от предходните, като акцентира върху многостранността, конкурентността и непрекъснатостта.

Многостранността на развитието се изразява в участието на всички социални групи в създаването на общото бъдеще, което позволява да се отчитат и възможните негативни последствия от планираната активност.

Конкурентността е свързана с глобалната среда на съвременното развитие. В условията на единен пазар насърчаването на иновациите е важна предпоставка не само за жизнеспособността на икономиките и корпорациите, но и за индивидуалните кариери и положителното развитие на обществото като цяло.

От своя страна непрекъснатостта предполага необходимост от постоянни конструктивни промени. Организационната форма, въплъщаваща принципите на новата форма на развитие се явява системата-трансформер, т.е. децентрализирана (мултиперспективна) „полития“.

6. Последната група концепции са съсредоточени върху *неравномерността на развитието*, стимулирана от порочните практики на глобализацията и демократизацията, водещи до противоположните процеси на „затваряне“ и деглобализация. Последните пренасочват вниманието не към развитие, а към националната сигурност и нарастване на военните бюджети. Решение на тези проблеми се търсят в диалога, сътрудничеството и съгласуването на различни политически практики и институти от различни цивилизации.

В заключение може да се посочи, че формирането на това ново направление в политическите науки – хронополитиката, както и теоретико-методологичната база, на която то встъпва, показва не само съществена промяна в разбирането за динамиката и сложността на протичащите *нелинейни* процеси в световната система, но и сериозните концептуални обрати, настъпили през втората половина на ХХ в. В това отношение геополитиката като че ли изостава в развитието си за разлика от хронополитиката. Въпреки че в основата на съвременните геополитически изследвания все по-често стоят свят-системният анализ и различни циклично-вълнови теории, на експертно ниво се разчита на стари теоретични модели за обяснение на новите реалности. Все по-очевидно става, че „завръщането на географията“ (Karlan 2012) не е път към желаната трансформация и развитие на системите, нито силовата реалполитика от предходната епоха. Но това не се разбира достатъчно в средите на водещите геополитически експерти (или най-малкото не се признава). Тезата за исторически перманентното (и неизбежно) противопоставяне между „Рим“ и „Картаген“, между авторитаризъм и демокрация, иманентно присъщи, съответно на морските и сухопътни държави, е изчерпана като методологичен ориентир за разбирането на взаимоотношенията между страните и народите както в миналото и настоящето, така и в бъдещето. Но тя продължава да присъства в редица трудове, определяни като „съвременни“⁴.

Все пак „*светът няма намерение да остава непроменен в бъдеще, както е нямал такова намерение и в миналото*“ (Кенеди 2003: 456). За това днес „нов проект“ за идното се търси не чрез екстраполиране на настоящето, а чрез системен синтез като методологична рамка за изучаване на сложните социални организми, чието развитие изразява цялостни трансформационни промени. Изследването на процесите и явленията се извършва в съответствие с характера на обществената промяна, при която водеща е тенденцията към обновяване, съчетаване и сближаване на интересите и целите на всички държави и цивилизации и социални групи. Пътят към обществена еволюция се разглежда като усъвършенстване на човешкото съществуване чрез използване на потенциалните възможности за участие на всички народи в глобалната политика, икономика и култура. В геополитиката усилия в тази посока полагат т.н. *постнекласици* (Тепляков, Карякин, Курейчик и др.). В основата на техните изследвания стои синергетичната парадигма⁵. Целта им

⁴ Особено показателни са последните издания на руския консервативен мислител А. Дугин (вж Дугин 2011).

⁵ Синергетиката разглежда сложните и свръхсложните системи не само в тяхната „откритост“, но и в тяхната динамика, нелинейност, самоорганизация, автоколебания, коеволуция. Нелинейността, предполагаща възможност за неочаквани изменения в направлението на протичащите процеси, е свързана с усложнения и промяна на свойствата на системите. От своя страна колкото по-голяма е нелинейността, толкова по-силно се проявява неустойчивостта на циклите на пространствено-временните колебания в промените на направлението и развитието на системите и фазовите преходи.

е да моделират процесите на еволюция на социалнополитическите системи на основата на генериране на поколения от сценарии за бъдещото развитие на геополитическата обстановка, в която съществено да се облекчат процесите за взимане на решения в условията на бързо развитие на промените в нея (Карякин 2012: 106). Но техните изследвания все още са слабо популярни извън рамките на евразийското пространство.

ЛИТЕРАТУРА

- Баранов, А. 2004. *Политические отношения и политический процесс в современной России*. СПб.: БГТУ.
- Валлерстайн, И. 1998. Время и длительность: в поисках неисключённого среднего. // *Философские перипетии*. Вестник Харьковского государственного университета. № 409. Серия: Философия. ХГУ, 186–197.
- Валлерстайн, И. 2004. *Конец знакомого мира. Социология XXI века*. Москва: Логос.
- Василенко А. 2010. *Политическая философия*. Москва: ИНФРА-М;
<http://knigi.link/politicheskaya-filosofiya-nauka/eto-staroe-dobroe-19364.html>. Посетен 12. 03. 2017.
- Дугин, А. 2011. *Геополитика*. Москва: Академический Проект; Гаудеамус.
- Ильин, М. 2015. Диалог об островах и проливах, междуморьях и между мирьях. // *Тетради по консерватизму* № 1, 128–136.
- Карякин, В. 2012. Эволюционное моделирование геополитической обстановки. // *Журнальный клуб Интелпрос*. Свободная мысль, № 5–6, 102–110.
- Кенеди, П. 2003. *Възход и падение на великите сили*. С. ВИ.
- Панарин, А. 2000. *Глобальное политическое прогнозирование*. М. Алгоритм.
- Русакова, О., Фатихов, С. 2011. Концептуальных моделей хронотопа в гуманитарных и политических исследованиях. // *Вестник Южно-Уральского государственного университета*. Серия: Социально-гуманитарные науки. Выпуск № 30 (247), 122–127.
- Тепляков, С. 2014. Синергетическая парадигма геополитического противоборства в эпоху постмодерна. // *Журнал Вестник МГИМО*, №: 4 (37), 206–2013.
- Чихарев, А. 2003. Хронополитические исследования: опыт синтеза. // *Полис*, № 6, 50–62.
- Чихарев, А. 2005. Хронополитика: развитие исследовательской программы // *Полис*. Политические исследования. № 3, 21–33.
- Kaplan, R. 2012. *The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate*. New York: Random House.
- Modelski G. 2005. Long-Term Trends in World Politics // *Journal of World-Systems Research*. Vol. XI, № 2. 195–206.
- Modelski, G. 1987. *Long Cycles in World Politics*. London: Macmillan.
- Virilio, P., Lotringer, S. 1983. *Pure War*. New York: Semiotexte.
- Virilio, P. 1991. *The Aesthetics of Disappearance*. New York: Semiotext(e).
- Virilio, P. 1994. *Bunker Archeology*. New York: Princeton
- Wallerstein, I. World-Systems Analysis. Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS);
<http://www.eolss.net/ebooks/sample%20chapters/c04/e6-94-01.pdf>.